

**IZ HRVATSKE POVIJESTI
20. STOLJEĆA –
IZ HRVAŠKE ZGODOVINE
20. STOLETJA**

Uredili

Iskra Iveljić

Stjepan Matković

Žarko Lazarević

Ljubljana 2012

**ZBIRKA
VPOGLEDI 4**

Iz hrvatske povijesti 20. stoljeća – Iz hrvaške zgodovine 20. stoletja

© Inštitut za novejšo zgodovino, 2012

Uredniki: Iskra Iveljić, Stjepan Matković in Žarko Lazarević

Recenzenta: dr. Bojan Godeša, dr. Jurij Perovšek

Založnik: Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana

Zanj: Damijan Guštin

Postavitev in prelom: Barbara Bogataj Kokalj

Jezikovni pregled: Simona Telban

Tisk: Medium d.o.o.

Naklada: 300 izvodov

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.5)«19»(082)

Iz hrvatske povijesti 20. stoljeća = Iz hrvaške zgodovine 20. stoletja / uredili Iskra Iveljić, Stjepan Matković, Žarko Lazarević. - Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, 2012. - (Zbirka Vpogledi ; 4)

ISBN 978-961-6386-34-0

1. Vzp. stv. nasl. 2. Iveljić, Iskra

261459968

© 2012, Inštitut za novejšo zgodovino.

Vse pravice so pridržane. Brez predhodnega pisnega dovoljenja izdajatelja je prepovedano reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem, javna priobčitev, objavljanje, predelava ali katera koli druga oblika uporabe tega dela ali njegovih delov.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, without the permission of the Publisher.

VSEBINA

Iskra Iveljić, Stjepan Matković, <i>Uvodne napomene</i>	5
Žarko Lazarević, <i>Predgovor</i>	7
1. Reprezentacije	
Suzana Leček, <i>Kad umjetnost postaje politika: "Hrvatski izraz" i pitanje nacionalnog identiteta u Hrvatskoj 1918.-1941.</i>	13
Snežana Koren, <i>"Prošlost na koju su sjećanja svake godine sve življa": Povijest NOB-a i KPJ u školskim programima i udžbenicima 1945.-1960.</i>	37
2. Nianse dobe socializma	
Zdenko Radelić, <i>Ozna u Hrvatskoj 1944.-1946.: skica temeljnih značajki</i>	59
Magdalena Najbar-Agičić, <i>Partijska historiografija u Hrvatskoj i Jugoslaviji 1945.-1961. – pozicija i institucionalna organizacija</i>	79
Aleksandar Jakir, <i>Nemoguća misija i početak kraja? Gospodarske reforme u SFR Jugoslaviji tijekom 1960-ih godina</i>	91
Igor Duda, <i>Nema goriva: INA, nestašice i mjere štednje u Hrvatskoj 1979.-1984.</i>	111
3. Demokracija in manjšine	
Ivo Goldstein, <i>Odmak od načela liberalne demokracije u hrvatskom društvu 1990-ih godina</i>	125
Drago Rokсандić, <i>O manjinskom legitimitetu i legalitetu: Srbi u Hrvatskoj između lojalnosti, neposlušnosti i pobune 1989.-1990.</i>	147
O avtorjih.....	175
Imensko kazalo	179

Uvodne napomene

Ovaj tematski zbornik nastao je kao rezultat poziva s kraja 2010. naših slovenskih kolega koji su pokazali zanimanje za najnovija dostignuća hrvatske historiografije. Taj smo poziv prihvatili sa zadovoljstvom jer nam se pružila jedinstvena prilika da u posebnom zborniku zbirke *Vpogledi* iz knjižnog programa Inštituta za novejšo zgodovino prikažemo najnovija kretanja i smjerove razvoja nacionalne historiografije u skladu s iskustvima više od dvodesetljetne demokratske tranzicije sa svim njenim utjecajima na sliku prošlosti pa i na zanat povjesničara.

U funkciji svojevrtnih izbornika nastojali smo predstaviti pluralnu sliku povijesne znanosti u Hrvatskoj. Pozvali smo na suradnju najistaknutije povjesničarke i povjesničare koji su istraživanjem različitih tema iz suvremene povijesti već izgradili reputaciju u svojoj struci. Prigodom izbora posvetili smo pozornost i zastupljenosti različitih generacija s osobitom namjerom da ukažemo i na udio znanstvenog podmlatka u tekućoj produkciji. Nastojali smo također pokriti institucionalnu i regionalnu raznolikost, tako da sudionici ovoga zbornika dolaze s više sveučilišta ili instituta iz Zagreba, Slavenskog Broda, Splita i Pule. Uloga izbora suradnika ovog zbornika bila je i pomalo nezahvalna jer je hrvatska historiografija u proteklih dvadesetak godina koristeći povoljne prilike za svoj razvoj znatno porasla po broju profesionalnih istraživača, nicanju novih ustanova i periodike kao i stupnju otvorenosti arhiva. Stoga nismo mogli iz objektivnih razloga računati i na mnoge druge kolege koji su pridonijeli kvaliteti razvoja hrvatske historiografije, no ipak se nadamo da je odabranim popisom autora postignuta odgovarajuća ravnoteža.

Skoro svi pozvani s radošću su se odazvali našem pozivu, izrazivši time svoje zanimanje da njihovi radovi budu objavljeni i čitani među slovenskim kolegama s kojima dijele brojne istraživačke teme iz vremena života u zajedničkim državnim tvorbama tijekom 20. stoljeća. Autorima smo ostavili na izbor da sami predlože teme za pisanje iz njihovih područja istraživanja. Tako će čitatelji dobiti uvid

u interpretaciju ključnih pojava u razdoblju od prekretničke 1918. do analize zbivanja tijekom 1990-ih godina s naglaskom na proučavanju političke kulture, ekonomske povijesti i povijesti historiografije u razdoblju monopartijskog sustava. Svi ti radovi izražavaju zasebne individualne pristupe koji su još uvijek predmet višestраниh rasprava između zastupnika različitih paradigmi. S druge strane, ovi radovi zrcale trendove koji prevladavaju u hrvatskoj historiografiji.

U suštini, ovdje objavljeni autorski tekstovi drže se nacionalnog okvira što je očiti pokazatelj da u historiografiji teško može doći do tvrdog raskida s ukorijenjenim pristupima i odabirom predmeta istraživanja. Drugim riječima, jedno od obilježja hrvatske historiografije je kohabitacija kontinuiteta i promjena, oslonac na tradicionalnu stranu i postupno upoznavanje s novim metodološkim koncepcijama. Članci u ovome zborniku potvrđuju neospornu činjenicu da su dinamika i sadržaji nedavne prošlosti, kao i želje suvremenog društva da dobiju što više provjerenih obavijesti na mnoge, dugotrajno zatomljene teme stvarali obvezu povjesničarima da se uzimajući u obzir duh vremena upuste u preispitivanja uzroka i posljedica ključnih problema suvremene povijesti.

Nadamo se da će prilozi u ovome zborniku pridonijeti otkrivanju novih pogleda i boljem razumijevanju suvremene povijesne baštine te time uputiti slovenske kolege na stupanj istraženosti pojedinih tema koje se nalaze u središtu pozornosti hrvatskih povjesničara. Isto tako, uvjereni smo da će ovo biti samo početak intenzivnije suradnje dvaju nacionalnih historiografija, napose u prilog poticanja obostranih analiza zajedničkih tema s raznih područja. Perspektive zajedničkog života u Europskoj Uniji i svih trenutnih izazova, koji baš ne pružaju optimizam za humanističke studije, pružat će još jedanput prigodu da se intepretiraju bogate prošlosti iz prethodnih višenacionalnih zajednica. Pri tome će s hrvatske strane biti očekivano da slovenske kolege podijele s njima svoja iskustva.

Na kraju želimo iskreno zahvaliti dr. Žarku Lazareviću koji je pokrenuo inicijativu za predstavljanje hrvatske historiografije o suvremenoj povijesti i bez čijeg truda ne bismo ostvarili ovaj izdavački projekt. Riječi zahvale upućujemo direktoru Inštituta za novejšo zgodovino dr. Damijanu Guštinu te uredništvu književnog programa inštituta na ustupljenom prostoru i svim autorima članaka koji su se unatoč brojnim obvezama spremno odazvali na suradnju.

Iskra Iveljić i Stjepan Matković

Predgovor

Naj začnem z občim dejstvom, da sta Slovenija in Hrvaška sosedi. In ne samo, da sta sosedi, skozi novejšo zgodovino sta bili tudi povezani v različnih razmerjih. Perspektiva, denimo zadnjih dveh stoletij, pokaže, da sta bili medsebojna navezanost in sodelovanje na različnih ravneh in v različnih zvrsteh življenja obsežni in razvejani. V zadnjih dveh stoletjih sta obe strani s procesi modernizacije šli skozi transformacijo družbenega, kulturnega, gospodarskega in političnega življenja. Med obema področjema so se sočasno prepletali obsežni tokovi ljudi, idej, blaga, kapitala in storitev v korist obeh strani. In to je kot historična konstanta zaznamovalo slovensko-hrvaške odnose v dolgoročni perspektivi.

Vse do osamosvojitve obeh držav v letu 1991 sta bili le regionalni enoti oziroma enoti, del drugih, širših političnih ali nacionalno gospodarskih področij, avstro-ogrskega oziroma jugoslovanskega. Med njima ni bilo fizičnih meja, ki bi omejevale ali obremenjevale različne socialne odnose. Sodelovanje je v dinamičnem oziru naraščalo z napredovanjem procesov različnih tipov modernizacije obeh dežel. Širila in diverzificirala se je družbena in gospodarska struktura, s tem pa tudi priložnosti in obeti za obseg in poglobljanje sodelovanja. Ena od značilnosti tega procesa je, da je skozi sodelovanje s Hrvaško v slovenski prostor vstopala jugoslovanska dimenzija. Prek Hrvaške se je Slovenija navezovala na jugoslovanski prostor. Najbolj izrazito je bilo to v političnem in kulturnem oziru pred prvo svetovno vojno in tako je bilo nato v ekonomiji oziroma pri ekonomskem vživljanju v jugoslovansko nacionalno-ekonomsko območje pozneje.

Izkušnja tudi govori, da sodelovanje ni bilo enako pomembno za obe strani. Področje gospodarskega sodelovanja je bilo že eno takih. V Sloveniji je bila menjava s hrvaško republiko znatno večja postavka kot za Hrvaško. Dejstvo, da je bila Hrvaška prva slovenska partnerica na gospodarskem področju na Hrvaškem mnogokrat ni veliko štel. Hrvaški interesi, politični in gospodarski, so bili

drugje. Zaradi prepletenosti in zapletenosti srbsko-hrvaških razmerij na področju Hrvaške, Bosne in tudi Vojvodine je bil strateški pogled hrvaške politike obrnjen proti jugovzhodu. In to se je poznalo tudi na področju regionalne usmerjenosti hrvaških gospodarskih ali kulturnih pobud, ekonomsko-političnih strategij in razvojnih koncepcij. Vzporedno s tem lahko opredelimo tudi konkurenčni odnos, ki se vsemu sodelovanju navkljub vzporedno vzpostavlja, ne samo na področju ekonomije. Tako ni moč prezreti tudi rezultate te dodatne pomenske historične dimenzije. Konkurenčna razmerja so nemalokrat vzbujala občutke prikrajšanosti in nezaupanja, in to na obeh straneh. Percepcija tega vzajemnega čutenja se je v različnih obdobjih manifestirala v modificiranih oblikah, včasih bolj izrazito, drugič pač manj ali pa sploh ne, odvisno od širšega družbenega in ekonomskega konteksta. A nespornosti so postali bolj izraženi v novejših obdobjih, ko sta obe republiki znotraj jugoslovanske federacije pridobili toliko pristojnosti, toliko avtonomnih političnih orodij, da sta lahko zastopali lastne interese in takrat postanejo razlike očitne tudi v očeh javnosti.

Na ozadju historične perspektive slovensko-hrvaških medsosedskih razmerij je potekalo in poteka tudi sodelovanje dveh historiografij, slovenske in hrvaške. Že na tem mestu lahko postavimo tezo, da sta obe strani, obe historiografiji dali kar precej poudarkov refleksiji različnih oblik medsebojnega sodelovanja med Slovenijo in Hrvaško. Ta refleksija je potekala tako na ravni posameznih raziskovalcev, različnih regionalnih ali skupinskih pobud, a tudi v obliki institucionaliziranega politično sponzoriranega sodelovanja, kar je predstavljala slovensko-hrvaška historična komisija, ki je delovala v letih 2005 do 2007.

Nekoliko drugačno podobo pa kaže drug vidik medsebojnih odnosov. Ta vidik zadeva namreč vprašanje interakcije med obema historiografijama. Oziroma, kako poteka vzajemnostna recepcija njunih metodoloških, konceptulnih in tematizacijskih aspektov mimo pojavnih oblik izpričanega sodelovanja? Zanima nas torej, v kolikšni meri so znotraj prostora obeh historiografij prisotni izsledki raziskav, publicirana stališča in empirične podlage »druge« strani? Zlasti na področju historičnih procesov in pojavov, ki so sicer bolj avtonomnega značaja, a sestavni del širših zgodovinskih gibanj in prvenstveno ne vsebujejo note medsebojnega sodelovanja. Torej v kolikšni meri se raziskovalna izhodišča in spoznanja reflektirajo v drugem historigrafskem okolju? Prav gotovo je mogoče tvegati oceno, da je znotraj referenčnega historiografskega aparata te dimezije malo in da imata obe historiografiji ponuditi ena drugi znatno več tako v ozirih metodologije, historiografskih konceptov in registra tematizacij ne glede na divergentnost interpretacij in izhodišč.

Da bi presegli to stanje, se je na enem od srečanj, na enem od medsebojnih obiskov porodila tudi zamisel, da spodbudimo pretok idej in spoznanj slovenske

in hrvaške historiografije z objavo posameznih vsebin, posameznih interpretacij poglavij hrvaške zgodovine 20. stoletja. Da bi približali slovenskemu prostoru del raziskovalnega dela, raziskovalnih koncepcij in argumentacije smo se odločili izdati zbornik teh del. Članki so izbrani na način, da pokrivajo različne aspekte hrvaške zgodovine 20. stoletja. Se pravi časa dinamičnih sprememb v družbi in tudi historiografiji. Razprave predstavljajo posamezne poglede na kompleksnost hrvaškega 20. stoletja s praga 21. stoletja. Besedila so bila izbrana na način, da bralcem omogočajo na eni strani neposredno komparacijo na polju študija različnih zvrsti identitet ali socialno-ekonomskih dimenzij razvoja znotraj parametrov komunistične ureditve po drugi svetovni vojni. Na drugi strani so bila besedila izbrana s poudarkom, da omogočijo tudi vpogled v argumentirano obravnavo in interpretacije bolj hrvaško obarvanih fenomenov s področja političnih ali manjšinskih študij.

Žarko Lazarević

